

نگاهی به مسجدهای ایران

28 آذر 1390

علی فرح‌بخش / رادیو کوچه

مسجد واژه‌ای است عربی که ریشه‌ی آن به‌وضوح مشخص نیست و در خصوص خاستگاه این کلمه، نظرات متعددی وجود دارد.

بعضی ریشه‌ی آن را در زبان آرامی و بعضی در زبان عبری می‌دانند. عده‌ای بر این باورند که این واژه پیش از اسلام در ایران به‌شکل «مزگت» وجود داشته و بعدها توسط اعراب تغییر شکل یافته‌است.

در هر حال مسجد در تعریف عام آن، محل و مکانی است برای عبادت خداوند.

اولین مسجد مسلمان‌ها، در شهر مدینه پایه‌گذاری شد. مسجد از همان ابتدای پایه‌گذاری دین اسلام، نه فقط یک مکان عبادی، بلکه مکانی برای اجتماع‌های مردمی و به اصطلاح امروزی، برای بحث‌های سیاسی هم بود. اولین مسجد مسلمان‌ها، به سادگی هر چه تمام و رها از هرگونه آذین‌بندی و پرداختن به ظاهری زیبا ساخته شد، با خشت‌های گلی برای دیوارها و سقفی از لیف خرما.

پس از گسترش اسلام، مسجدها نیز گسترش یافتند. در بعضی سرزمین‌های فتح شده به‌دست مسلمان‌ها، به‌جای ساخت مسجدی نو، محل‌ها و عبادتگاه‌های دیگر ادیان را تسخیر و تغییر شکل دادند، از جمله کنیسه‌ها، کلیساها، آتشکده‌ها و غیره.

مسجدها، محل گردهمایی و مشارکت مسلمان‌ها بود و فقط برای عبادت کاربرد نداشت، هرچند که عبادت در مسجد، مهم‌ترین رکن آن محسوب می‌شد.

به احتمال زیاد، قدیمی‌ترین مسجد ساخته شده در ایران، مسجد جامع «فهرج» در یزد است. ساخت مسجد جامع فهرج به نیمه اول قرن اول هجری برمی‌گردد. این مسجد، تنها مسجدی در جهان اسلام با قدمت زیاد است که ساختمان آن از ابتدا تاکنون تغییری نکرده‌است. مسجد از نوع شبستانی و فاقد ایوان است. اگرچه بین باستان‌شناسان اختلاف نظر وجود دارد اما به احتمال زیاد مسجد جامع فهرج قدیمی‌ترین مسجد ایران است. هر چند برخی، مسجد «تاریخانه» دامغان را قدیمی‌ترین مسجد ایران

می‌دانند. در حال حاضر مسجد تاریخانه فقط کاربرد بازدید و گردشگری دارد اما مسجد جامع فهرج کماکان زنده و پویا بوده و در آن نماز برپا می‌دارند.

همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد، بسیاری از مکان‌های مذهبی در ایران، به مسجد بدل شدند تا زحمت تخریب و ساخت یک بنای تازه‌ساز به گردن مسلمان‌های تازه وارد نیافتد.

به گزارش سرویس اجتماعی جهان نیوز، نزدیک به 70 هزار مسجد در کشور وجود دارد که از این میزان 60 هزار مسجد متعلق به شیعیان و 10 هزار مسجد نیز برای اهل سنت است.

در چند سال اخیر، با پرداخت بودجه‌های هنگفت‌تر به مساجد، انتقادهای زیادی به دولت ایران وارد آمد. این در حالی‌ست که بسیاری بر این باور هستند که مدارس در ایران، نسبت به بودجه‌ای که برای آن اختصاص می‌یابد، بسیار در وضعیت نابه‌سامانی به‌سر می‌برد؛ در حالی که بودجه‌ی مساجد، هر ساله رشد صعودی دارد.

در هر حال، مسجدها به‌عنوان پایگاه‌های دینی در ایران، پس از انقلاب اسلامی، وضعیت مناسب‌تری به خود گرفتند که امری بدیهی‌ست. نقش مساجد در شکل‌گیری انقلاب و هدایت آن به‌سوی اسلامی شدن قیام مردمی ایران، از هیچ‌کس پوشیده نیست.

مساجد در ایران، نه تنها برای امور مذهبی، که در موارد سیاسی هم فعالیت خود را گسترش می‌دهند. این در حالی‌ست که بعضی سردمداران امور مساجد ایران، مانند حجت‌الاسلام قرائتی، از خالی شدن مساجد شکوه و شکایت دارند.

بزرگ‌ترین چالش مساجد در ایران، به‌خصوص در سال‌های اخیر، از سوی افرادی مطرح شده که هزینه‌های هنگفت ساخت و ترمیم مساجد را از بودجه‌ی دولت به‌عنوان یک خطای سیاسی مطرح می‌کنند. همچنین عدم استقبال عموم مردم از شرکت در آیین‌های مذهبی در مسجدها، معضل جدیدی‌ست که هر روزه رو به افول می‌رود.

در این بین مورد بسیار عجیبی که در این اماکن مذهبی رایج بوده و همچنان سنتی حفظ شده و همیشه با طنز همراه است، موضوع کفش دزدی در خانه‌ی خداست.

اما یکی از مسجدهای معروف که حرف و حدیث‌های زیادی پیرامون آن مطرح شده و از جمله پر رفت و آمدترین مکان‌های مذهبی ایران محسوب می‌شود، مسجد «جمکران» است که تاریخ پدید آمدن نطفه‌ی آن را پیش از هزار سال پیش می‌دانند. نگاهی می‌اندازیم به شرحی پیرامون پدید آمدن این مسجد مذهبی که از سایت ویکی‌پدیا گرفته شده:

واقعۀ ساخت مسجد به شیخ حسن بن مثله جمکرانی مربوط می‌شود، وی ادعا کرد که در بیداری با امام دوازدهم شیعیان، «مهدی» دیدار کرده است و حجت بن حسن دستور ساخت مسجد را به وی داده است.

در میان شیعیان بحث‌های زیادی در خصوص ملاقات با «امام زمان» مطرح است. عده‌ای با استناد به روایاتی، آن را در خواب ممکن می‌دانند. دریافت نامه از مهدی پس از غیبت کبری نیز مورد قبول بسیاری از شیعیان است، آن‌چنان که نامه و توقیع رسیده به شیخ مفید - حدود یک قرن پس از غیبت کبری - از نظر شیعیان مورد تردید واقع نشده است.

اما عده‌ای از جمله برخی از معاصرین، با استناد به نامه‌ای که حجت بن حسن مهدی به آخرین نایب خویش ارسال کرده است، که شیعیان به توقیع ناحیه مقدسه از آن نام می‌برند، مشاهده امام زمان در بیداری را بر خلاف نامه منسوب به مهدی می‌دانند، در بخشی از این نامه آمده است:

غیبت کامل آغاز شد و پس از آن ظهوری نخواهد بود، مگر به فرمان خداوند... به زودی برخی از شیعیان من ادعا خواهند کرد که مرا دیده‌اند، آگاه باشید که هرکس قبل از خروج سفیانی و صیحه آسمانی ادعای مشاهده مرا کند، دورغ‌گوی و تهمت زننده است...

با این حال عده بسیاری از جمله شیخ عباس قمی در مفاتیح الجنان و محدث نوری در کتاب خود، با ذکر سند، داستان‌های بسیاری از ملاقات افراد با امام زمان نقل می‌کنند و با استناد به روایاتی، ملاقات با مهدی در بیداری را امکان‌پذیر می‌دانند. به هر حال این موضوع هنوز هم محل بحث و جدل‌های فراوان روحانیون و اندیش‌مندان معاصر است.

هم‌چنین داستان‌های بسیاری از علمای شیعیان هم‌چون آیت‌اله بروجردی در تایید این مسجد و برتری آن نقل شده است.

حسن بن مثله جمکرانی در روایت مشهوری که به نظر می‌آید تنها سند موجود و معتبر برای ساخت این مسجد باشد چنین می‌گوید:

«من شب سه‌شنبه، ۱۷ ماه مبارک رمضان در خانه خود خوابیده بودم که ناگاه جماعتی از مردم به در خانه من آمدند و مرا از خواب بیدار کردند و گفتند: برخیز و مولای خود، مهدی را اجابت کن که تو را طلب نموده است. آن‌ها مرا به محلی که اکنون مسجد جمکران است آوردند، چون نیک نگاه کردم، تختی دیدم که فرش‌ی نیکو بر آن تخت گسترده شده، جوانی سی ساله بر آن تخت تکیه بر بالش کرده و پیرمردی هم نزد او نشسته است، آن پیر، خضر نبی بود که مرا امر به نشستن نمود، حضرت مهدی مرا به نام خودم خواند و فرمود: برو به حسن مسلم (که در این زمین کشاورزی می‌کند) بگو، این زمین شریفی است و حق تعالی آن را از زمین‌های دیگر برگزیده است و دیگر نباید در آن کشاورزی کند. عرض کردم: یا

سیدی و مولای! لازم است که من دلیل و نشانه ای داشته باشم و گرنه مردم حرف مرا قبول نمی‌کنند. فرمود: تو برو و آن رسالت را انجام بده، ما نشانه‌هایی برای آن قرار می‌دهیم، هم‌چنین نزد سید ابوالحسن (یکی از علمای قم) برو و به او بگو حسن مسلم را احضار کند و سود چند ساله را که از زمین به دست آورده است، وصول کند و با آن پول در این زمین مسجدی بنا نماید. به مردم بگو به این مکان رغبت کنند و آن را عزیز دارند و چهار رکعت نماز در آن گذارند. آن‌گاه امام فرمودند: هر که این دو رکعت نماز را در این مکان (مسجد جمکران) بخواند مانند آن است که دو رکعت نماز در کعبه خوانده باشد. چون به راه افتادم، چند قدمی هنوز نرفته بودم که دوباره مرا باز خواندند و فرمودند: بزی در گله جعفر کاشانی است، آن را خریداری کن و بدین مکان آور و آنرا بکش و بین بیماران انفاق کن، هر بیمار و مریضی که از گوشت آن بخورد، حق تعالی او را شفا دهد.

حسن بن مثله جمکرانی می‌گوید: من به خانه بازگشتم و تمام شب را در اندیشه بودم، تا این‌که نماز صبح را خوانده و به سراغ علی المنذر رفتم و ماجرای شب گذشته را برای او نقل کردم و با او به همان مکان شب گذشته رفتیم، و در آن‌جا زنجیرهایی را دیدیم که طبق فرموده امام علیه‌السلام حدود بنای مسجد را نشان می‌داد. سپس به قم نزد سید ابوالحسن رضا رفتیم و چون به در خانه او رسیدیم، خادم او گفت: آیا تو از جمکران هستی؟ به او گفتم: بلی. خادم گفت: سید از سحر در انتظار تو است. آن‌گاه به درون خانه رفتیم و سید مرا گرمی داشت و گفت: ای حسن بن مثله من در خواب بودم که شخصی به من گفت: حسن بن مثله، از جمکران نزد تو می‌آید، هر چه او گوید، تصدیق کن و به قول او اعتماد نما، که سخن او سخن ماست و قول او را رد نکن.

از هنگام بیدار شدن تا این ساعت منتظر تو بودم، آن‌گاه من ماجرای شب گذشته را برای وی تعریف کردم، سید بلافاصله فرمود تا اسب‌ها را زین نهادند و بیرون آوردند و سوار شدیم، چون به نزدیک روستای جمکران رسیدیم، گله‌ی جعفر کاشانی را دیدیم، آن بز از پس همه گوسفندان می‌آمد، چون به میان گله رفتم، همین‌که بز مرا دید به طرف من دوید، جعفر سوگند یاد کرد که این بز در گله من نبوده و تاکنون آن را ندیده بودم، به هر حال آن بز را به محل مسجد آورده و آن را ذبح کرده و هر بیماری که گوشت آن تناول کرد، با عنایت خداوند تبارک و تعالی و حضرت بقیه‌اله ارواحنا فداه شفا یافت. ابوالحسن رضا، حسن مسلم را احضار کرده و منافع زمین را از او گرفت و مسجد جمکران را بنا کرد و آن را با چوب پوشانید. سپس زنجیرها و میخ‌ها را با خود به قم برد و در خانه خود گذاشت، هر بیمار و دردمندی که خود را به آن زنجیرها می‌مالید، خدای تعالی او را شفای عاجل (سریع) می‌فرمود، پس از فوت سید ابوالحسن، آن زنجیرها ناپدید شد و دیگر کسی آن‌ها را ندید.»

بسیاری از شیعیان شب چهارشنبه از روزهای هفته و شب نیمه شعبان (تولد مهدی) از روزهای سال را به این مسجد می‌روند و اعمال آن را به‌جا می‌آورند. اعمال آن دو رکعت نماز تحیت مسجد است و دو رکعت نماز استغاثه به صاحب‌الزمان که به نماز «امام زمان» مشهور است به شیوه‌ای خاص به‌جای آورده می‌شود.

بسیاری داستان شکل‌گیری و ایجاد این بنا را ساختگی قلمداد می‌کنند و در مقابل، عده‌ای نیز با انداختن نامه و عریضه به چاهی به نام چاه عریضه، سعی در ایجاد یک ارتباط با آخرین امام مذهب خود دارند. در خصوص پدید آمدن این مسجد، روایت‌های دیگری نیز نقل شده‌است.
